

УДК 811.161.2'33:82'09

DOI: 10.18523/icmp2522-9281.2023.9.50-71

Людмила Дика (*Liudmyla Dyka*)

<https://orcid.org/0000-0003-2985-9292>

Марія Шведова (*Maria Shvedova*)

<https://orcid.org/0000-0002-0759-1689>

**СИНОНІМІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ
І ПРОБЛЕМИ СУРЖИКУ
(на прикладі синонімічного ряду зі значенням ‘мабуть’)**

Abstract

**SYNONYMY IN THE UKRAINIAN LANGUAGE
AND THE PROBLEMS OF SURZHYK
(case study of synonyms with the meaning ‘probably’)**

Background. In Ukrainian, the parenthetical modifier *mabut* ‘probably’ has more than 20 synonymous constructions and thus counts among lexical units with largest sets of synonyms. At the same time, in colloquial speech, *mabut* is often replaced by *navjerno*, which comes from Russian. Replacement of inherited lexicon with borrowings was related to the respective language policy and political situation.

Contribution to the research field. The paper discusses the reasons that contribute to the retention of foreign elements in modern colloquial speech in the case of competition *mabut* / *navjerno*; such studies are important from the point of view of studying the interaction between the literary language and other varieties of the national language, as well as identifying the ingredients of *surzhyk*.

Purpose. *In this paper we are going to trace the use of lexeme mabut' in the lexicographic, literary and spoken practice of the 19–21st centuries and to clarify the reasons behind the displacement of the inherited word by a foreign one in colloquial use.*

Methods. *Using major lexicographic works of the nineteenth and twentieth centuries, corpora, materials of the Atlas of the Ukrainian Language, dialect textbooks, etc., a comparative lexicographic synchronic-diachronic analysis of the meanings of lexeme mabut' is carried out, the geography of distribution of mabut' and its synonyms is traced.*

Results. *The competition between mabut' and naverno is analysed taking into consideration all the meanings of mabut' witnessed in dictionaries of different periods, its synonyms and attestations in the Ukrainian dialects and standard-oriented written practice. The closest synonyms in the early 20th-century dictionaries are lybon', pevne, des', in the Soviet-era dictionaries, respectively, pevno and očevyдно. In the dialects, the form mabut' prevails in the southeastern dialects with numerous phonetic variants; in the southwestern dialects lexical synonyms abound. A dialect of the Masheve village of the Chernobyl districts exhibits semantically close synonyms mabut', vidno, može, novjerno.*

Discussion. *Discussion. Navjerno, an element of surzhyk, in many contexts is an absolute synonym of mabut'. The use of navjerno in the early 20th century texts as a stylistic means and its attestation in the Atlas of the Ukrainian language and modern dialects are arguments for an early borrowing into Ukrainian. A great variety of phonetic variants of mabut' and limited functional sphere of the standard language precluded entrenchment of a single standard lexical unit in everyday speech. Recent texts show that the borrowing is being supplanted by the inherited Ukrainian mabut'.*

Keywords: parenthetical modifiers, synonyms, lexicography, surzhyk, language policy, dialectal language, General regionally annotated corpus of Ukrainian.

У статті на базі основних лексикографічних праць XIX–XX ст., корпусу ГРАК, матеріалів Атласу української мови, діалектних хрестоматій тощо здійснено зіставний лексикографічний синхронно-діахронний аналіз значень лексеми 'мабуť'; на прикладі конкуренції 'мабуť/наверно' розглянуто причини, що сприяють затриманню в сучасному розмовному мовленні чужих елементів.

Ключові слова: вставні слова, модальність, лексикографія, суржик, мовна політика, діалектна мова, Генеральний регіонально анований корпус української мови.

1. Вступ

В українській мові вставне слово *мабуть* є одним із найбагатших на синоніми: його синоніміїний ряд налічує понад 20 одиниць, але водночас у розмовному мовленні *мабуть* часто поступається суржикізму *наверно*. Торговельні, культурні, політичні зв'язки з іншими народами створюють ґрунт для запозичень із чужих мов (Шевельов, 2012, с. 61), у багатьох випадках це сприяє збагаченню мови, однак заміна питомих слів чужомовними, що є наслідком довготривалих несприятливих політичних обставин і невдалої мовної політики, для розвитку мови є явищем небажаним. У праці «Українська мова в першій половині двадцятого століття» Ю. Шевельов коротко окреслив шлях переходу від поодиноких чужомовних вкраплень до виникнення нового ідіому: «На селі українська мова переважала цілковито, хоч у розмові з представниками вищих клас селяни нерідко докидали стільки російських слів, скільки знали, творячи базу того, що згодом одержало назву “суржик”» (Шевельов, 2008, с. 38). Дослідження причин, що сприяють затриманню в сучасному розмовному мовленні таких елементів, є важливим з погляду вивчення взаємодії літературної мови та інших різновидів національної мови, а також встановлення інгредієнтів суржику, бо, як слушно зауважують О. Палінська і Г. Хенштель, попри значну кількість праць про суржик, недостатньо вивченим є з'ясування його мовних характеристик (Палінська & Хенштель, 2022, с. 230). Конкуренцію *мабуть* і *наверно* потрібно розглядати, беручи до уваги усі значення *мабуть*, його синоніміїний ряд, а також побутування в говорах української мови і поширення в літературній практиці.

2. Теоретичне підґрунтя

За походженням *мабуть* — «складне слово, що виникло із словосполучення *має бути...* внаслідок його злиття і часткової редукції» (Етимологічний, 1989, с. 349); модальне значення *мабуть* різні джерела описують по-різному: невпевненості в тому, про що говориться в реченні (Словник української мови, 1973, с. 587); імовірності, можливості (Етимологічний, 1989, с. 349).

Більшість учених, які досліджували модальність вставних слів, підкреслюють перше значення: «*може, можливо, мабуть, либонь, видно, очевидно, певно, напевно* передають модальне значення невпевненості, сумніву» (Шинкарук, 2011, с. 5); «модальні слова зі значенням припу-

щення, невпевненості, сумнівності *мабуть*, *певно*, *напевно*, *може*, *можливо*, *здається*, *видимо*, *очевидно* модифікують ілокутивність висловлювання у бік зниження категоричності» (Безноса, 2009, с. 208); «до групи висловлень із модальним значенням власне-вірогідності варто зарахувати нечленовані конструкції з указівкою на невпевненість у тому, про що йшлося раніше. Вони переважно представлені синтаксичними одиницями *навряд*, *навряд чи*, *мабуть*, *може*, *можливо*, *напевне*» (Костусяк, 2020, с. 24). Водночас, як зауважує В. Шинкарук, «вживання модальних слів *либонь*, *мабуть* засвідчує порівняно високий ступінь упевненості мовця» (Шинкарук, 2011, с. 7). На семантику імовірності, що може передавати *мабуть*, вказує Н. Костусяк: «*здавалося*, *здається*, *либонь*, *мабуть*, *може*, *мусить бути*, *певне...* передають семантику невпевненості, припущення, ймовірності з погляду мовця» (Костусяк, 2014, с. 283).

Конкретизувати семантику *мабуть* допоможе розгляд його значень у словниках різних періодів, зокрема і перекладних, а також у діалектних текстах, які дають змогу простежити вживання *мабуть* і його синонімів у різних контекстах. Це також уможливить виявити синоніми, які є найближчими за значенням і актуалізація яких сприятиме витісненню чужого *наверно*.

Мета статті — простежити вживання лексеми *мабуть* у лексикографічній, літературній і розмовній практиці XIX–XXI століть, з'ясувати причини витіснення питомого слова чужорідним в усному мовленні.

3. Методи та матеріал дослідження

Матеріалом дослідження слугували основні лексикографічні джерела XIX–XX століть, зокрема перші українсько-російські словникові праці: ресстри слів, додані до «Енеїди» І. Котляревського (1842), граматики О. Павловського (1818), видання народних пісень О. Максимовича (1827), словнички М. Цертелєва (1819), І. Войцеховича (1823), словники П. Білецького-Носенка (1830–1840-ві рр.), Ф. Піскунова (1882), паралельні тексти «Записок о Южной Руси» П. Куліша (1856), українсько-німецький словник Є. Желєхівського та С. Недільського (1886), словник української мови за редакцією Б. Грінченка (1908); як основні для аналізу обрано знакові для свого часу російсько-український словник М. Уманця і А. Спілки (1894), російсько-український академічний словник за редакцією А. Кримського і С. Єфремова (1924) (Дика, & Шведова, 2022, с. 803), російсько-український словник за редакцією С. Головашука,

Л. Коробчинської, М. Пилинського (1969; голова редколегії — І. К. Білодід). Додатковим матеріалом слугували Атлас української мови, діалектні хрестоматії, відповіді на запитання програми, що стали основою створення першої карти говорів української мови К. Михальчука. У статті здійснено зіставний лексикографічний синхронно-діахронний аналіз значень лексеми *мабуть*, простежено географію її поширення. Це уможливило встановити синонімійний ряд зі словами, близькими за значенням із *мабуть*, у працях із першими спробами кодифікації української мови і порівняти зі словниками радянського періоду, позначеними впливом російських лексикографічних практик. Для виявлення синонімів зі значенням ‘мабуть’ у письмових текстах XIX–XXI ст. використано джерельний матеріал, дібраний за допомогою Генерального регіонально анотованого корпусу української мови (ГРАК) (Shvedova, 2020; Shvedova & von Waldenfels, 2021) та Польського автоматичного вебкорпусу української мови (ПАВУК), що завантажує матеріали з інтернету (Kieraś et al., 2023). Для аналізу застосовано описовий метод з елементами зіставного (для порівняння значень синонімів залежно від контексту) і методу кількісних підрахунків (для виявлення частотності *мабуть* і його синонімів в еготекстах XIX–XX ст. і сучасних інтернет-комунікаціях).

4. Результати дослідження

У «Словнику української мови» П. Білецького-Носенка, праці, що презентує народно-розмовну і літературну мову початку XIX ст., лексему *мабуть* подано з позначкою «идіотизмъ» (Білецький-Носенко, 1966, с. 217). У тогочасній лінгвістичній практиці цей термін означав «своєобразности въ оборотахъ и выраженіи, которыми одинъ языкъ или діалектъ отличается отъ другого» (Енциклопедическій, 1894, с. 804). Якщо зважити на те, що словники і реєстри слів першої половини XIX ст. були диференційними, у яких було подано лише ті українські слова, яких немає в російській мові (Німчук, 1966, с. 6), то можемо припустити, що П. Білецький-Носенко цією позначкою хотів підкреслити унікальність *мабуть* і, можливо, те, що в інших мовах, зокрема російській, прямого відповідника немає. Перші переклади *мабуть* підтверджують цю думку: пор. рос. *можетъ быть* (Павловскій, 1818; Войцеховичъ, 1825, с. 506; Малороссійскія пѣсни, 1827, с. 499; Словарь, 1842, с. 16; Білецький-Носенко, 1966, с. 217); *видно* (Цергелев, 1819, с. 61; Куліш, 2015, с. 50); *вѣроятно, кажется, стало быть* (Пискуновъ, 1882, с. 130); *должно*

быть, вѣроятно (Грінченко, 1958, с. 395); нім. *wahrscheinlich, es kann sein, ist möglich, vielleicht* (Желеховский & Недільський, 1886, с. 421). Я. Рудницький в «Етимологічному словнику української мови» англійською мовою *мабуť* передає як *perhaps* (Рудницький, 1982, с. 795).

Аналіз російсько-українських словників доповнює інформацію про значення слова *мабуť* і дає змогу виявити в українському реєстрі слова, близькі до нього за значенням. У словнику М. Уманця і А. Спілки словом *мабуť* (поруч із іншими синонімами) перекладені *вѣрно, вѣроятно, должно быть, надо быть, надо полагать* — як перший відповідник; *видно, как видно, знает, кажется, кажись* (Уманець, 1893, с. 73, 94, 155, 206, 302, 338). У словнику за редакцією А. Кримського і С. Єфремова цей ряд доповнюють *небось, почитай, может быть, надо думать, некак, по-жалуй*; у російсько-українському словнику 1969 р. з цього ряду вилучені *надо полагать, как видно, кажется, кажись*, але додано *наверно* (Головащук, 1969, с. 104, 105, 306, 461, 530, 532; Головащук, Коробчинская, & Пилинский, 1969а, с. 20, 90, 555, 652).

Синонімії ряди зі словом *мабуť*, вибудовані за даними української частини перекладних словників, виявили відмінність щодо їх кількісного наповнення залежно від року видання. У словнику М. Уманця і А. Спілки синонімії ряд творять лексеми *мабуť, либонь, певне, десь, видай, надійсь, бачить ся, бачця, здаєть ся, знати*. У словнику за редакцією А. Кримського і С. Єфремова цей ряд доповнюють *може, видно, видко, мусить бути, повинно, треба гадати, треба думати*. У російсько-українському словнику 1969 р. синонімії ряд (за винятком *може*) поповнили слова, які попередники не пов'язували з *мабуť*, зокрема додано *напевно, напевне, запевне* (перші три слова як переклад *наверно*), *очевидно, очевидячки, очевидьки*; при цьому *десь, надісь, надійсь, запевне, очевидячки, очевидьки* були промарковані як розмовні.

У словнику синонімів української мови, опублікованому 2001 р., подано більшість синонімів, які пропонували авторитетні словники кінця ХІХ — початку ХХ ст., водночас до переліку не потрапили частотне *десь*, форми на зразок *мусить бути, треба гадати*, натомість з'явилися слова, не зафіксовані в попередніх виданнях як синоніми *мабуť*, а саме *пробі, пак, ачей, безмаль, правдоподібно* тощо. Особливістю словника є чіткий стилістичний поділ, зокрема виділено літературні форми: *мабуť, либонь, певно (певне), напевно (напевне), допевне, очевидно, видно, видко, може, можливо*; розмовні: *очевидячки, очевидьки, пробі, видай, пак, паки*,

ачей, надіс (надійс); діалектні: *мабїть, май, мо, безмаль, правдоподібно*; застаріле: *мабути* (Словник синонімів, 2001, с. 800). До переліку з позначкою *застаріле* можна ще додати слово *маботе*, яке часто вживав Г. Основ'яненко замість *мабуць* (Білецький-Носенко, 1966, с. 217), а також *повинно бути*, що фіксує словник мови Шевченка: *А башкирський офіцер, що я вам рекомендував, повинно бути умер* (Словник мови Шевченка, 1964, с. 52–53).

Така велика кількість синонімів не дає чіткого уявлення про те, які з них є найближчими або тотожними значенням до *мабуць*. Попередній аналіз свідчить, що найчастіше у перекладних словниках, зокрема у словнику за редакцією А. Кримського і С. Єфремова, *мабуць* траплялося в парах із *либонь, певне, десь*. Словник української мови в 11 томах фіксує лише два синоніми *мабуць* — *певно і очевидно*, а також діалектний варіант *мабїть* (Словник української мови, 1973, с. 587). На думку Л. Булаховського, «*мабїть*, можливо, з *ма+бїть* (без впливу *буду*)», з говірок із *и*, близьким після губних до *і*» (Булаховський, 1977, с. 254). Якщо вилучити *десь*, оскільки воно не є вставним словом, то синоніміїний ряд *мабуць* звужується до *либонь, певне, очевидно*.

Мабуць і очевидно. Словник М. Уманця і А. Спілки і словник за редакцією А. Кримського і С. Єфремова містять широкий ряд українських відповідників до рос. *очевидно: очевисто, очевисно, очевидьки, очевидячки, видоме, видимо* (Уманець & Спілка, 1893, с. 616); *(в)очевидьки, (в)очевидячки, очевидно, живовидячки, набчно, видїмо, видїма річ, явно, віявно, відно* (Кримський & Єфремов, 1924). У російсько-українському словнику 1969 р. з цього переліку лишилося два слова, що за структурою збігаються з російськими: *очевидно* 1. нареч. *очевидно*; (явно — еще) *явно*; 2. вводн. сл. *очевидно*; разг. *очевидячки, очевидьки* (Головащук, Коробчинская, & Пилинский, 1969а, с. 354). Серед наведених відповідників немає лексеми *мабуць*, хоча пізніше, як уже було зазначено, *мабуць і очевидно* в СУМ-11 подано як синоніми.

У статті Філіпа Гофенедера про переклади творів Леніна українською 1930-х і 1950-х рр. знаходимо переклад слова *вероятно* (1923): у виданні 1932 р. вказано відповідник *напевне*, а в 1952 р. його замінено на *мабуць*. Автор зазначає, що твори Леніна відігравали не лише суспільно-політичну, а й мовну роль: «...у багатьох випадках форми, які знаходимо в Л 1952, у словнику Кримського є не першими, а другими, третіми й навіть четвертими у значеннєвому ряду. Тож, як засвідчує новий переклад творів

Леніна, зміна мови означала й зміну в ієрархії вживаності слів» (Гофендер, 2010). Але в нашому випадку це не стосувалося *мабуць*, оскільки у словнику за редакцією А. Кримського і С. Єфремова *мабуць* стоїть на першому місці: **Вероятно** – *мабуць, либонь, десь, десь-то, десь-певне, відай, наді(й)сь, певно[е], видно, мабуць чи не* (Кримський & Єфремов, 1924). Зміна відбулася в російсько-українському словнику 1969 р., де *мабуць* переставили на друге місце, а також до відповідників додали *очевидно*, яке раніше не траплялося у перекладах поруч із *мабуць*: **Вероятно** вводн. сл. *Певно, певне, мабуць и мабуць, либонь*; (*очевидно*) *очевидно*, разг. *очевидячки, очевидьки*; (*наверно*) *напевно, напевне*, разг. *десь* (Головащук, 1969, с. 105). Можливо, це й стало підставою для пізнішого виокремлення *очевидно* як найближчого синоніма *мабуць*.

5. *Мабуть* і синоніми в авторських текстах кінця XIX — початку XX ст.

У референтному корпусі ГРАК, що складається переважно з письмових текстів XIX–XXI ст., з усього синонімічного ряду вставних слів і словосполучень зі значенням ‘мабуць’ найуживанішими є *може, мабуць, очевидно, напевно, певно, видно*.

У період до 1939 р. можна спостерігати деяку різницю у вживанні синонімів зі значенням ‘мабуць’ у західних і центрально-східних українських текстах, які в той час орієнтувалися на різні регіональні стандарти української мови, а також можна простежити деякі авторські особливості вживання слів цього ряду.

Ми порівняли два підкорпуси газетних текстів до 1939 р.: київських (газети «Рада» (83 % підкорпусу), «Більшовик», «Вісті ВУЦВК», «Спілка», «Нова Рада», «Зірка») і західноукраїнських (газети «Діло» (Львів, 65 % підкорпусу), «Дяківські відомости», «Молоде життя», «Народна Часопись», «Руслан», «Стрілець», «Українська думка», «Вільна Україна»). Для пошуку було укладено запит з урахуванням фонетичних варіантів шуканих слів:

```
{[word=>][Мм]оже|[Пп]евн[ое]|[Нн]апевн[ое]|[МНмн]аб[уїи][тд]
[ьї]|[Лл]ибонь|[Оо]чевидно|[Вв]идно|[Мм]айб[уї]ть|[Нн]ав[іеє]
рно}}{([word=>][Мм]ає)}{[word=>]бут[иь]}})within[tag=>punct]}
{[word=>][Мм]оже|[Пп]евн[ое]|[Нн]апевн[ое]|[МНмн]аб[уїи][тд][ьї]|[Лл]
ибонь|[Оо]чевидно|[Вв]идно|[Мм]айб[уї]ть|[Нн]ав[іеє]
рно}}{([word=>][Мм]ає)}{[word=>]бут[иь]}})[tag=>punct]}
```


Помітно, що в київських газетах до 1939 р. порівняно більша частка *мабуть* (із фонетичними варіантами), а в західноукраїнських дещо більше видно, очевидно (табл. 1).

Таблиця 1

Вживання синонімів зі значенням ‘мабуть’ у західних і центрально-східних українських газетах до 1939 р.

	Обсяг, токени	Певне	Певно	Напевне	Напевно	Либонь	Видно	Очевидно	Мабуть	Мабудь	Набудь	Майбуть	Мабіть	Може	Має бути
Київські газети	4319813	34	60	10	10	17	47	325	168	10	3	2	0	90	1
		4,4%	7,7%	1,3%	1,3%	2,2%	6,0%	41,8%	21,6%	1,3%	0,4%	0,3%	0,0%	11,6%	0,1%
Західно-українські газети	3376187	6	23	0	0	0	34	149	16	0	0	0	0	22	5
		2,4%	9,0%	0,0%	0,0%	0,0%	13,3%	58,4%	6,3%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	8,6%	2,0%

Цікаво зауважити подекуди правописну непорядкованість, яка відображає різноманіття фонетичних варіантів, у київській газеті «Рада» 1910-х рр.: *мабуть* (149), *мабудь* (10), *набудь* (3). *Що-дня увесь, мабуть, вересень на виставку гуртами прибували селяне-хлібороби з сусідніх повітів Катеринославщини і інших місцевостей* (1910). *Мабудь, занадто поспішили з цією оперою й відновили її без потрібного числа репетицій* (1910). *«Зубрам» — чорносотенцям неподобаться вчительські семінарії, бо через них, набудь, проходить крамола* (1910).

У підкорпусі листів Івана Франка можна помітити, що він почав активно вживати вставне слово *мабуть* тільки з 1883 р., в листах 1874–1882 рр. такого варіанта немає зовсім, у цей час Франко вживав *певно/певне* і *може* (яке, утім, має дещо інше значення, позначає менший ступінь впевненості), варіант *либонь* зафіксовано в підкорпусі тільки один раз (рис. 1). *Ви, певно, й не надієтесь листа від мене, а щонайменше здивуєтесь, що се нараз приплило мені по так довгім часі, як ми бачились, писати до Вас* (Лист до О. Ф. Хоружинської. 4 вересня 1885 р. Львів). *Кожда жєницина, виходяча замуж, покидає родину і входить між чужих людей; чи дальше, чи ближче, се, мабуть, не робить так великої різниці на практиці* (Там само).

У підкорпусі листів Лесі Українки *мабуть* трапилося тільки чотири рази. Характерною ознакою її стилю є вживання варіанта *либонь* (рис. 2), загалом не надто характерне для корпусу еґо-текстів кінця ХІХ — початку ХХ ст. Крім Лесі Українки, його подекуди вживали Агатангел

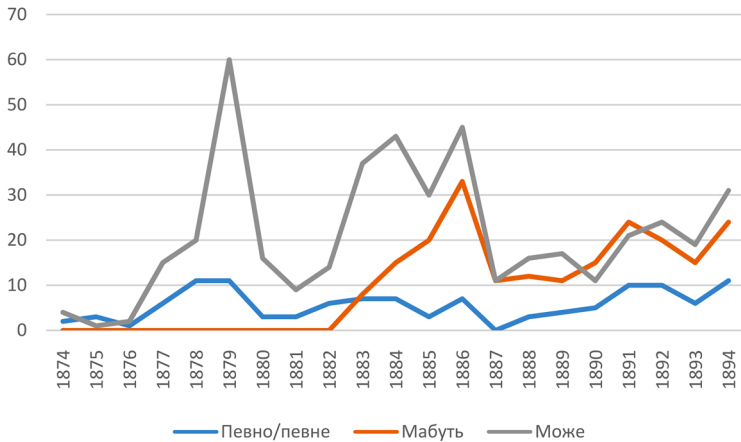

Рис. 1. Варіанти *мабуть*, *певно/певне* і *може* в підкорпусі листів Івана Франка (ГРАК)

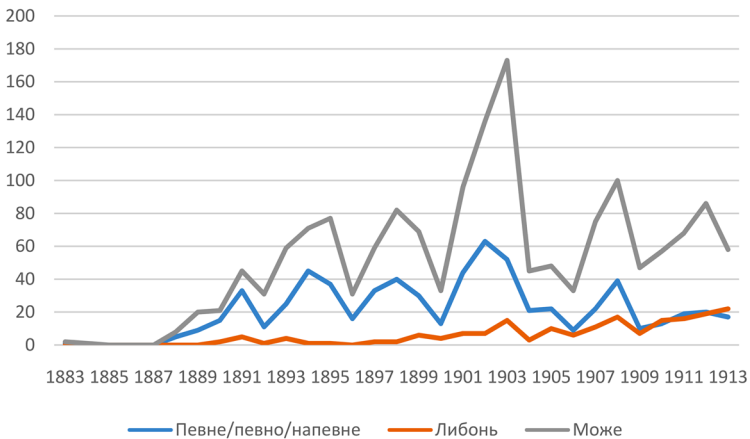

Рис. 2. Варіанти *певне/певно/напевне*, *либонь* і *може* в підкорпусі листів Лесі Українки (ГРАК)

Кримський і Сергій Єфремов, але жодного разу *либонь* не знайдено, наприклад, у щоденниках Євгена Чикаленка, Володимира Винниченка, листах Михайла Коцюбинського, Івана Отієнка, мемуарах Миколи Галагана, сучасники активно вживають інші варіанти: *певне*, очевидно, *мабуть*. Помітно, що Леся Українка активніше вживає *либонь* у пізніх своїх

листах, в останні роки — так само часто, як *певне* (*певно, напевне*). *Ти знаєш, либонь, як неприємно буває, лягаючи спати, подумати собі: от і знов день минув даремнісінько, ні собі, ні людям* (Лист до О. П. Косач (сестри) 28 листопада 1899 р. Київ). *Може, й Клим поїде зо мною на місяць—два, але надовше йому не можна, отже, муситиму сама сидіти цілу зиму (либонь, з грудня до квітня)* (Лист до подружжя Грінченків 29 червня 1909 р. Телаві).

Мабуть у діалектній мові. Можемо припустити, що на середину XIX ст. «літературним» варіантом була форма *мабудь* із дзвінкою фінналю. Про це свідчить «Программа для указания особенностей мѣстных народныхъ говоровъ въ Южной Россіи, по пунктамъ которой записаны помѣщаемые ниже матеріаль», яка передбачала питання, що стосувалося цієї лексики: «21. Не переходить-ли м въ н? Иногда говорятъ: набуть, пасенкуваты, рунтаты, вмѣсто: мабудь, пасемкуваты, румтаты» (Программа, 1877, с. 529). Однак з 59 обстежених населених пунктів форму *мабудь* зафіксовано лише в одній говірці (як і *мабуць* і *найбудь*), натомість *мабуть* — в 11, *майбуть* — у п'яти, *набуть* — у двох. Частотнішою виявилася форма *має буты (-и)* — 13. У решті говірок, як вказано в одній із анкет, «мабуть — нѣтъ слова» (Программа, 1877, с. 551); зрідка вказано синоніми «може (вмѣсто мабуть)» (Программа, 1877, с. 557). Ця статистика може свідчити про те, що форма *мабуть* не охоплювала всієї території української мови. Це підтверджують дані Атласу української мови. Карта 27 першого тому АУМ (Полісся, Середня Наддніпрянина і суміжні землі) показує поширення літературної форми *мабуть*, водночас фіксує багато фонетичних варіантів: *мабить, мабіть, зрідка маботь, майбуть, майбіть, набуть, набіть, мабудь, мабідь, мать* тощо; у некартографованих матеріалах подано лексичні відповідники — *може, дожно, либон', нав'ерно, рідше певно (-е)* (Атлас, 1984, с. 23). Карта 377 другого тому АУМ (Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі) показує обмаль фонетичних варіантів — лише *майбуть, майбути*, що поширені переважно на території Волині, натомість фіксує багато синонімів: *може, може бути, мусить, (на)певно, відей, відав, знати, здайес':а, (йак) бачу, либонь, безівно, майже*. У коментарі до карти вказано на те, що на карті немає знаків, що зумовлено браком записів відповідників лексики *мабуть* у системах говірок (Атлас, 1988, с. 86). Брак записів, а також більша кількість лексичних синонімів, можливо, свідчать про те, що *мабуть* менш характерне для говірок південно-

західного наріччя порівняно з південно-східним і північним. Ці спостереження корелюють із даними підкорпусів газетних текстів до 1939 р., які показали більшу кількість синонімів *мабуть* у західноукраїнських газетах на протигагу київським із більшою часткою фонетичних варіантів. Регіональні відмінності виявляються і в наголошуванні, зокрема форми з наголосом на другому складі частотніші на Правобережжі. Це підтверджують дані словників, які репрезентують ці території, зокрема у словнику Є. Желехівського та С. Недільського основною є форма *мабу́ть* із варіантами *ма́біть* і *мабо́те* (Желеховский & Недільский, 1886, с. 421), натомість у словнику за редакцією Б. Грінченка — *ма́біть*, У літературній мові нормативним є подвійний наголос: *ма́бу́ть* (діал. *ма́біть*) (Словник української мови, 1973, с. 587).

Лінгвістична карта не може дати повного уявлення про значення кожного синоніма, простежити яке можна лише за контекстами і бажано на матеріалі однієї говірки. Наші спостереження над говіркою села Машеве Чорнобильського району показують, що в говірці співіснують кілька лексем із модальними значеннями припущення або імовірності — *мабіть*, *відно*, *може*, *новерно*, які в деяких контекстах можуть виступати як абсолютні синоніми. Однак уважний розгляд наштовхує на думку, що очевидно є певні відмінності у вживанні цих слів. Лексема *мабіть* у говірці найчастіше виступає з числівниками або іменниками, що виражають кількість. Приклади показують, що її вживають тоді, коли йдеться про події, які або безпосередньо стосуються мовця, або мовець був їхнім свідком чи учасником: *Ток мі тоди оттуля отступалі по двацоть кілометрув, мі зайшли, мабіть, двесті кілометров од... од Буга туди угліб; Поліцаї, як скозать... тоже знуцалісе, у Германею отпровлялі же богато. В нашум селі їх було, майбіть... в нашум же селі був куц їх. Док мошовських, мабіть, сім було, а то з другіх сюл; Я не осталасе там, поїхала в Кійов до сестри. Побула там... я не знаю, скулькі я побула, мабіть, днюв четире; а в мене богато тих днюв було, шось бульше тисячі, мабіть, тому шо я і днюм і нуччу робів; на Домбас, мабіть, дві сем'є... ці трі!.. а то остольніе всі, всі пошти шо тут; А потим нас перевелі в шестідесятум году... мабіть, в шестідесятум; А тіх, мабіт, сто підесят було овтобусов, і ві... їх вівезлі, по-мойому, шо у Поліське сразу (Бідношия & Дика, 2003, с. 51, 93, 95, 97, 281, 283, 345).*

У цій функції найближчим синонімом до *мабуть* виступає *може*: *Овтобусов десь, може, підесят було, строшине...; до вішні, ну,*

метров скоко там було, метров сєм, може, восем; ну там осталоє, ну єрунда, може, де-то пятнацать, мо', двацать человек осталоє; Пошли якось у Белорусею, кілометров, може, й вусем, у могозін; А мі жлілі бідно, но мені десь було, може, годує пятнацать; Йон в голову хотів стрелять, ну поцелів. А я десь, може, отхлілівсь чи шо мене було (Бідношия & Дика, 2003, с. 99, 221, 241, 243, 309, 317).

Лексему *відно* мовець вживає тоді, коли він не був безпосереднім учасником чи свідком події, він припускає, але не впевнений, що саме так відбувалася дія: *колись люди розказуволі... Конешно, не моя матка там, не муй батько, а, відно, мої вже деди розказоволі, шо делілі греніцу з Белорусею; А єно було продане все, десь, відно, якусь замісто бензіна привезлі воду якусь, і єни їх зоправілі; Я стояв-стояв до в його те поліно як ушвірнув, док юн як... Ну, вдарів його, відно...; а був єкі-то, відно, попав охвіцер якись ті полковнік, юн усе вговорав...* (Бідношия & Дика, 2003, с. 311, 59, 97, 39). Вживання в подібних контекстах слова *мабїть* може свідчити про розширення його функцій і витіснення *відно*: *когда якись охвіцер, мабїть, їхні війшов та як зограв – ток єни всі чїсто но тие конї і ходу; А сестрі... коє-що єна, мабїть, передола...; Та додому не вернуцца, бо не своя воля; Токе, мабїть, їхне щастє, тока їхня доля.* (Бідношия & Дика, 2003, с. 107, 71, 367).

Розгляд діалектного матеріалу з однієї говірки показав, що кожен із давніших синонімів — *мабїть, відно, може* — в минулому, можливо, мали окремі функції, однак на певному етапі вони можуть збігатися, особливо якщо один із синонімів має інше основне значення, як, наприклад, *відно* і *може*. У такому випадку *мабуть* стає основним для вираження модального значення імовірності та припущення. Пізніші контакти з російською мовою призвели до появи ще одного синоніма — *новєрно*, яке набуло характерних для говірки фонетичних ознак і в багатьох випадках заступило *мабїть*: *Док шоб віловїть отих бендеров, док мі там, новєрно, недель трї булі; Там якись перохросток: Чехословакія, тоди Венгрея, новєрно, да?; «То собака? То ж вовк. Шо ти, не бачїш?». А йон, новєрно, росорвав дікого... діке свінча, і лопатку вже гриз* (Бідношия & Дика, 2003, с. 33, 221, 293). Про збіг функцій *мабїть* і *новєрно* свідчать паралельні вживання в одному відрізку мовлення: *Розвезлі по сьолах... Нас зовезлі у те... у Єзвінкі. Там уже, мабїть, новєрно, то був єкі депутат, уже розвозів нас по хатах уже; Мі ж усе-токі ж не верілі, шо... думолї ж*

*все-токі, шо нас коли-небудь до й вернуть додому. Аж сно, **мабiть**, не. Не получаєца. Не придьоца, **наверно** (Бідношия & Дика, 2003, с. 155, 285).*

Паралельне побутування *мабуть* і *наверно* характерне не лише для старожитніх говорів, зокрема північних говірок, а й для новостворених, наприклад, для східнословобжанських: / *бачила коли-небудь / як корова плаче? // я **наверно** усю жизнь буду отой її взгляд помніть й глаза печальні //; / так вже **наверно** Бог дав /; / ну вобщем оно йому **наверно** дало на здоров'я /; / мама приїхала з:ападної з Івано Франковської області в Комунарськ / тоді вербували **наверно** / ілі як то так вони приїж:али на роботу; / потом у мужиків були оці свитки // свитка ткани вона / прямо тоже / **наверно** / на отаких же ш оце вони ткальних апаратах / чі етіх // станках / (Глуховцева, Леснова, & Ніколаєнко, 2011, с. 66, 115, 159, 178, 285). Про збіг функцій *мабуть* і *наверно* свідчать приклади з подібним контекстом: / *думаю / піду у хату це / **мабуть** / смерть моя прийшла //; / я повернулася і там дві душі / та в те вікно стукає // думаю / **наверно** / це по мене смерть прийшла / (Глуховцева, Леснова, & Ніколаєнко, 2011, с. 298); а також вживання в одному відрізку мовлення: // *десь там у Росії є город Рос:ош // він / **наверно** / був і тоді / і там / **наверно** тоже були бідні й багаті // і ось начали відтіля тікати й селитися в нас // **мабуть** / їм понравилася наша местность / і їх більшало й більшало // і **наверно** / того що вони з руского города Рос:ош / то й почали цю месность називати Новорос:ош / значіть Нова Рос:ош // (Глуховцева, Леснова, & Ніколаєнко, 2011, с. 252).***

Мабуть і наверно в словниках і писемних текстах. Аналізовані словники кінця XIX — початку XX ст., як уже було зазначено, не пов'язували *наверно* з *мабуть*, напр., у словнику М. Уманця і А. Спілки навѣрно = певно, *запевне, напевне, справді, дійсне* (Уманець & Спілка, 1893, с. 466). *Наверно* в значенні вставного слова з'являється в російсько-українському словнику 1969 р. з перекладом *напевно, напевне, певно, певне, певна річ, мабуть* и *мабу́ть*; разг. *запевне, запевно* (Головащук, Коробчинская, & Пилинский, 1969а, с. 7). Можливо, це було пов'язано з фіксацією цього значення в словниках російської мови, де *наверно*: «1. *вводное слово*. По всей вероятности, повидимому, надо думать. 2. *в знач. сказуемого*. Несомненно, верно.», а також *наверное* «1. *вводное слово*. То же, что наверно в 1 знач. 2. То же, что наверняка (устар.)» (Ушаков, 1938, с. 310).

Однак хибно було б вважати, що поява в словниках *наверно* як відповідника до *мабуť* активізувала його вжиток в українському розмовному мовленні. Про давність побутування *наверно* свідчать приклади, дібрані за допомогою ГРАК-16 із матеріалів першої половини ХХ ст., зокрема Є. Чикаленко у спогадах наводить лист свого кучера, датований 1924 р.: «Коли Ваша ласка, то я пришло з себе портрет, а Вы будьте так ласкаві, пришліть мені себе, бо **наверно** побачимось аж на тім світі у пеклі, як що й вітти не вигонят». Трапляється це слово в оповіданні Бориса Антоненка-Давидовича: *Параска Федотівна злегка підморгнула лівим оком і млосно проказала: Скучно вам, **наверно**, одному?* (Смерть, 1927). Частотним *наверно* виступає в листах остарбайтерів: *Мамочко напишіть як ви живете може болієте бо нам щоночі снитесь що спите ох **наверно** ви болієте да нам не признаєтесь* (Анна Костира, с. Світільня, Броварський р-н, Київська обл., 1943). *Брати **наверно** забули за нас що ми є живі, але ми про них ніколи не забудемо пока живі і нікого не забудемо* (Марія Гаркавенко (Костильова), с. Паришків, Барішівський р-н, Київська обл., 1943). (ГРАК, 2017–2023; Заводя). Про збіг функцій *наверно* і *мабуť* і їх паралельне побутування свідчать приклади з листів остарбайтерів, автори яких також є вихідцями з Київщини: *Мамочко ви **мабуť** там слабі і мені нічого не пишете* (Анна Шевель, с. Ріжкі, Таращанський р-н, Київська обл., 1943); *а це знову щось довгенько нема листив, **мабуť** знову ви нас додому очікуєте... Далі сповіщаю вам, що я оце получила 2 торбочки коржиков **мабуť** ті, що то я дві колись не дополучила за що я вам дуже щиро дякую* (Олександра Василенко, с. Красилівка, Броварський р-н, Київська обл.); *За мене не журіть мене зовсім добре, тільки вночі не сплю усе сни погані снятсья, що **мабуť** нам не придеться побачитсья мені з татом* (Софія Паламаренко, Макарів, Київська обл.). З близьким значенням у листає трапляється *напевно*: *Я хочу тебе повідомити що мені живеться дуже добре. **Напевно** ти знаєш. Мені дуже скучно за тобою* (Станіслав Боровець, с. Зурівка, Макарівський р-н, Київська обл.) (НепрОСТі листи), а також як видно: *Я вам вислала 60 марок, але **як видно** що вони пропали* (Нюся Позняк, с. Небелиця, Київська обл.); *...другим дитям людским батьки й матери шлють посилки, хоч не велики але кожен день получає хоч невелику посилку нам дозволяю получати по 250 гр. Але ви за мене **як видно** забули зовсім* (Олександр Панчик, Макарівська Буда, Київська обл.). Фіксація

лексми *нав'єрно* в Атласі української мови також підтверджує її давніше запозичення.

Попри давнє побутування і поширеність у розмовному мовленні *навєрно* зберігає сліди запозичення і часто, особливо в художніх творах, виступає маркером суржикомовності. У матеріалах ГРАКу такі приклади є численними: *Навєрно, слі яни, бляха, наваристий борщ із куркою* (В. Дрозд. Пришестя), *Навєрно, пукину тебе, — сказав наглядач, — пулеж, прусвіжися* (В. Шевчук. Декоративна жінка, 2002), *Навєрно, ви мене не впізнали* (Брати Капранови. Забудь-річка, 2016), *К тому же, — правив далі миршавий ублюдок, — ти й сам, навєрно, знайш, ШО ВСІ ХОДИ ЗАПИСАНІ ДАВНО!* (М. Бриних. Шахмати для дибілів: цейтнот доктора Падлючча, 2008), *Було таке, ти вже не помниш навєрно, цвітне, одно — біле, друже з какао, називалося* (Н. Снадянко. Чебрець в молоці, 2011), *Навєрно, нас пограбують хочуть* (Н. Снадянко. Колекція Пристрастей, 2001), *Іванка поривається йти, каже, що сьогодні не може, я, в натурі, мальчікі, сьодні навєрно не вийде* (А. Дністровий. Паціки, 2003). Часто *навєрно* вживають у своїх дописах відомі блогери, напр. Віталій Чепинога: *Хоча якраз Нацбанк нічого не втратив навєрно* (Facebook, 2017), Ярина Цимбал: *весна, всі навєрно на побаченнях, народу шото мало поки на репортажі прийшло. Но ми верім:*) (Facebook, 2016), іноді *навєрно* навіть потрапляє в стенограми засідань Верховної ради: *Що стосується звернення Євгена Кириловича Марчука, то, можливо, воно і так, там, навєрно, цифри, підтверджені розрахунками* (1996).

Утім, якщо звернутися до моніторингового корпусу ПАВУК, видно, що в сучасній інтернет-комунікації це вживання кількісно дуже незначне. Пропорція *навєрно/мабуть* у коментарях на Youtube, завантажених ПАВУКом з березня 2022 р. до вересня 2023 р.: 75/43542. Це може свідчити про позитивну тенденцію витіснення *навєрно* літературним *мабуть*, а також про усвідомлення мовцями його чужорідності; зазначимо однак, що варіант *навєрно* використовують в інтернет-комунікації не тільки стилістично, як маркер зниженого розмовного стилю, а й у нейтральних контекстах, де очевидно не є елементом мовної гри, наприклад, коментар під відео дописувача під іменем Дмитрій Здебський: *Б... їм текст писала Ліна Костенко навєрно ?б... лошари тупорилі даже фейк зробить толково не можуть...* (STERNENKO, 2023).

6. Висновки

Матеріали словників, дані корпусу, діалектні матеріали засвідчили поширення слова *мабуть* і його фонетичних варіантів переважно на території південно-східного та північного нарічч. Найближчими синонімами *мабуть* в українській літературній мові є *либонь*, *певно*, у розмовному мовленні суржикізм *наверно*, який у багатьох контекстах виступає як його абсолютний синонім. Запропонований літературною мовою синонім *очевидно* не сприйняла живомовна практика, оскільки в значенні вставного слова він не був характерним для розмовного мовлення. Лексема *певно* поширена переважно на території південно-західного наріччя, відповідно їй важче завоювати простір південно-східного ареалу. Не сприяла поширенню *мабуть* і велика кількість фонетичних варіантів, що свідчить про неусталеність форми, а обмеження сфери застосування української літературної мови упродовж багатьох десятиліть перешкоджало виробленню одного варіанта в говірках. Вживання *наверно* в писаних текстах початку і середини ХХ ст., літературних творах як засіб стилізації, фіксація в Атласі української мови і поширеність у сучасних говірках свідчить про давній характер запозичення в українській мові. Можна було би припустити, що його закріпленню в українській мові сприяла звукова форма — відкриті склади, сонорні приголосні, частотність яких в українській мові вища за проривні. Однак у такому разі варто було б сподіватися подальшого «принатурення» і появи форми *навірно*. Дані корпусу фіксують такий варіант, але лише у двох прикладах: — *Марш до чорта, дранте! — крикнув знов Довбушук і, відвинувши руку, пхнув нещасну в груди так сильно, що була би, навірно, упала на землю, если би її не була задержала стіна* (Іван Франко); *Та спершу сідай до столу, повечеряй. Ти, навірно, зголоднів* (збірка народних казок Петра Лінтура, 1965). Потенційно така форма могла б прищепитися в українській мові, однак її поширенню перешкодив вплив російської мови, який активізував давніше запозичену лексему. Форму *наверно* підживлюють наші письменники і блогери, які використовують *наверно* для стилізації мовлення, однак, як слушно зазначала Н. Дзюбишина-Мельник, «можливо, й усупереч намірам тих письменників, які нагороджують читача суцільними піджиномовними текстами, але, фактично, відбувається популяризація піджину як сміховинної мови, як явища карнавальної культури» (Дзюбишина-Мельник, 2010, с. 16–17). Розширення сфери

застосування української літературної мови, підвищення культури українського мовлення посилить позитивну тенденцію витіснення суржикізмів і заміни їх українськими словами, що вже можна спостерігати на прикладах сучасних інтернет-комунікацій.

Список використаної літератури

- Атлас української мови.* (1984). Т. 1. Полісся, Середня Наддніпряниця і суміжні землі. Наукова думка.
- Атлас української мови.* (1988). Т. 2. Волинь, Наддністріяниця, Закарпаття і суміжні землі. Наукова думка.
- Безноса, А. (2009). Мовні індикатори вираження модальності ввічливості. *Наукові записки. Філологічні науки (мовознавство)*, 81 (3), 206–210.
- Бідношя, Ю. І., & Дика, Л. В. (Уклад.). (2003). *Говірка села Машеве Чорнобильського району* (Т. 1). Довіра.
- Білецький-Носенко, П. П. (1966). *Словник української мови*. Наукова думка.
- Булаховський, Л. А. (1977). Історичний коментарій до української літературної мови. У *Вибрані праці*. Т. 2. *Українська мова*. Наукова думка.
- Войцехович, И. (1825). Собрание словъ Малороссійскаго нарѣчія. В *Труды общества любителей російской словесности при Императорскомъ Московскомъ Университетѣ*. Т. 3. *Сочинения въ прозѣ и стихахъ* (с. 284–326). Въ Университетской Типографіи.
- Генеральний регіонально анований корпус української мови (ГРАК)*. (2017–2022). Шведова, М., фон Вальденфельс, Р., Яригін, С., Рисін, А., Старко, В., & Ніколаєнко, Т. Київ, Львів, Сна). <http://uacorus.org>.
- Глуховцева, К. Д., Леснова, В. В., & Ніколаєнко, І. О. (2011). *Українські східнословобжанські говірки: сучасні діалектні тексти*. ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка».
- Головащук, С. И. (Ред.). (1969). *Русско-украинский словарь*. Т. 1. А–М. Наукова думка.
- Головащук, С. И., Коробчинская, Л. А., & Пилинский, Н. Н. (Ред.). (1969а). *Русско-украинский словарь*. Т. 2. Н–Пріять. Наукова думка.
- Головащук, С. И., Коробчинская, Л. А., & Пилинский, Н. Н. (Ред.). (1969б). *Русско-украинский словарь*. Т. 3. Про–Я. Наукова думка.
- Гофенедер, Ф. (2010). Радянська мовна політика в Україні: переклади творів Леніна українською 1930-х та 1950-х рр. *Дивослово*, 4 (637), 37–47.
- Грінченко, Б. (Ред.). (1908). *Словарь української мови*. Київ.
- Дзюбишина-Мельник, Н. Я. (2010). Суржик і суржикізми: стилістичні ресурси. *Наукові записки НАУКМА. Філологічні науки*, III, 16–20.
- Дика, Л., & Шведова, М. (2022). Історія і нормативний статус прийменника/префікса од в українській мові нового часу. *Slavia Orientalis*, LXXI (4), 797–818. <https://doi.org/10.24425/slo.2022.143220>.
- Етимологічний словник української мови.* (1989). Т. 3. *Кора–М*. Наукова думка.
- Желеховский, С., & Недільский, С. (1886). *Малоруско-німецкий словарь*. Т. 1. А–О. Львів.
- Завода, А. *Корпус листів українців з Німеччини 1942–1943 рр.: досвід лематизації нестандартних текстів*. У друці.
- Костусьяк, Н. (2014). Типологія речень із модальними синтаксемами (на матеріалі творів Т. Шевченка). *Волинь філологічна: текст і контекст*, 18, 276–286.

- Костусяк, Н. М. (2020). Висловлення вірогідної модальності в сучасному політичному дискурсі: ранжування та особливості вираження. *Волинь філологічна: текст і контекст*, 29, 20–32.
- Кримський, А., & Сфремов, С. (1924). *Російсько-український академічний словник*. <https://r2u.org.ua/>.
- Куліш, П. (2015). Записки о Южной Руси. У П. Куліш, *Повне зібрання творів*. Т. 3. *Наукові праці. Публіцистика* (с. 5–214). Критика.
- Малороссійскія пѣсни, изданныя М. Максимовичемъ*. (1827). В Типографіи Августа Семена при Императорской Медико-Хирург. Академии.
- НепрОСТі листи. <https://www.facebook.com/people/НепрОСТі-листи/100063583959661>.
- Німчук, В. В. (1966). Перший великий словник української мови Павла Білецького-Носенка. У П. Білецький-Носенко, *Словник української мови* (с. 5–37). Наукова думка.
- Павловський, А. (1818). *Грамматика малороссійскаго нарѣчя*. Санктпетербургъ.
- Палинська, О., & Хентшель, Г. (2022). Герд Хентшель: Региональные особенности использования украинско-русской смешанной речи (суржика) и влияние диалектов: приставки и предлоги *vid / ot*. *LingVaria*, 17 (2(34)), 229–253. <https://doi.org/10.12979/lv.17.2022.34.15>.
- Пискуновъ, Ф. М. (1882). *Словарь живаго народнаго, письменнаго и актоваго языка русскихъ южанъ Россійской и Австро-Венгерской имперіи*. Типографія Е. Я. Федорова.
- Программа для указания особенностей мѣстныхъ народныхъ говоровъ въ Южной Россіи, по пунктамъ которой записаны помѣщаемые ниже материалы. (1877). У *Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край. Матеріалы и изслѣдованія, собранныя д. чл. П. П. Чубинскимъ* (Т. 7, с. 527–600). Петербургъ.
- Рудницький, Я. (1982). *Етимологічний словник української мови*. (Т. 2). Отгава.
- Словарь малороссійскихъ словъ, содержащихся въ Энеидѣ, с русскимъ переводомъ. (1842). У *Виргиліева Энеида, на малороссійскій языкъ переложенная* (с. 1–32). В университетской типографіи.
- Словник мови Шевченка*. (Т. 1). (1964). Наукова думка.
- Словник синонімів української мови* (Т. 1). (2001). Наукова думка.
- Словник української мови*. Т. 4. *І–М*. (1973). Наукова думка.
- Уманець, М., & Спілка, А. (1893). *Словарь російско-українскій*. Львів.
- Ушаков, Д. Н. (Ред.). (1938). *Толковный словарь русского языка*. Т. 2. *Л–Ояловеть*. Государственное издательство иностранных и национальных словарей.
- Цертелев, Н. А. (1819). *Опыт собрания старинныхъ малороссійскихъ песен*. В типографіи Карла Крайя.
- Чикаленко, С. (1955). *Спогади*. Українська вільна академія наук у США.
- Шевельов, Ю. (2008). Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): стан і статус. У Юрій Шевельов, *Вибрані праці*. Кн. I. *Мовознавство* (с. 26–279). Вид. дім «Києво-Могилянська академія».
- Шевельов, Ю. (2012). *Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947–1953)*. Темпора.
- Шинкарук, В. (2011). Категорія модальності зі значенням впевненості — невпевності. *Наукові записки. Філологічні науки (мовознавство)*, 96 (2), 3–7.
- Энциклопедическій словарь*. Т. 12. *Земперь-Имидокислоты*. (1894). Типо-Литографія И. А. Ефрона.
- Kieraś, W., Kobyliński, Ł., Komosińska, D., Nitoń, B., Rudolf, M., Shvedova, M., & Zwierzchowska, A. (2023). ПАВУК: Польський автоматичний вебкорпус української мови. *IPI PAN*. <https://pawuk.ipipan.waw.pl/overview>.
- STERNENKO. (2023, 12 червня). ЗСУ звільнили перші села на півдні. Росіяни не вірять у реальність. <https://www.youtube.com/watch?v=cc8ek8nuSsw>.

- Shvedova, M. (2020). The General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian (GRAC, uacorp.us.org): Architecture and Functionality. CEUR Workshop Proceedings. Proceedings of the 4th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems (COLINS 2020). Volume I: Main Conference. Lviv, Ukraine, April 23–24, 2020. Pp. 489–506. <http://ceur-ws.org/Vol-2604/paper36.pdf>.
- Shvedova, M., & von Waldenfels, R. Regional Annotation within GRAC, a Large Reference Corpus of Ukrainian: Issues and Challenges. CEUR Workshop Proceedings. Proceedings of the 5th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems (COLINS 2021). Volume I: Main Conference. Kharkiv, Ukraine, April 22–23, 2021. Pp. 32–45. <http://ceur-ws.org/Vol-2870/paper4.pdf>.

References

- Atlas ukraïnskoi movy.* (1984). T. 1. *Polissia, Serednia Naddnïprianshchyna i sumizhni zemli.* Naukova dumka [in Ukrainian].
- Atlas ukraïnskoi movy.* (1988). T. 2. *Volyn, Naddnïstrianshchyna, Zakarpattia i sumizhni zemli.* Naukova dumka [in Ukrainian].
- Beznosa, A. (2009). Movni indykatory vyrazhennia modalnosti vvichlyvosti. *Naukovi zapysky. Filolohichni nauky (movoznavstvo)*, 81 (3), 206–210 [in Ukrainian].
- Bidnoshyia, Yu. I., & Dyka, L. V. (Uklad.). (2003). *Hovirka sela Masheve Chornobylskoho raionu* (T. 1). Dovira [in Ukrainian].
- Bilecky-Nosenko, P. P. (1966). *Slovnyk ukraïnskoi movy.* Naukova dumka [in Ukrainian].
- Bulakhovskiy, L. A. (1977). Istorychni komentarii do ukraïnskoi literaturnoi movy. U Vybrani praci. T. 2. *Ukraińska mova.* Naukova dumka [in Ukrainian].
- Certelev, N. A. (1819). *Opyt sobraniia stapinnykh malorossiiskikh pesen.* V tipografii Karla Kraiia [in Russian].
- Chykalenko, Je. (1955). *Sphady.* Ukraina vilna akademiia nauk u SSHA [in Ukrainian].
- Dyka, L., & Shvedova, M. (2022). Istoriia i normatyvnyi status pryimennyka/prefiksa od v ukraïnskii movi novoho chasu. *Slavia Orientalis, LXXI* (4), 797–818. <https://doi.org/10.24425/slo.2022.143220> [in Ukrainian].
- Dziubyshyna-Melnyk, N. Ya. (2010). Surzhyk i surzhykizmy: stylistychni resursy. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filolohichni nauky*, 111, 16–20 [in Ukrainian].
- Enciklopedicheskii slovar.* T. 12. *Zemper–Imidokisloty.* (1894). Tipo-Litografija I. A. Efrona [in Russian].
- Etymolohichnii slovnyk ukraïnskoi movy.* (1989). T. 3. *Kora–M.* Naukova dumka [in Ukrainian].
- Heneralnyi rehionalno anotovanyi korpus ukraïnskoi movy (HRAK).* (2017–2023). Shvedova, M., fon Valdenfels, R., Jaryhin, S., Rysin, A., Starko, V., & Nikolajenko, T. Kyiv, Lviv, Jena. <http://uacorp.us.org> [in Ukrainian].
- Hlujovceva, K. D., Liesnova, V. V., & Nikolaienko, I. O. (2011). *Ukraiński skhidnoslobozhanski hovirky: suchasni dialektni teksty.* DZ “LNU imeni Tarasa Shevchenka” [in Ukrainian].
- Hofeneder, F. (2010). Radianska movna polityka v Ukraini: perekłady tvoriv Lenina ukraïnskoiu 1930-kh ta 1950-kh rr. *Dyvoslovo*, 4 (637), 37–47 [in Ukrainian].
- Holovashchuk, S. I. (Ed.). (1969). *Russko-ukraïnskii slovar.* T. 1. *A–M.* Naukova dumka [in Ukrainian, in Russian].
- Holovashchuk, S. I., Korobchinskaia, L. A., & Pilinskii, N. N. (Red.). (1969a). *Russko-ukraïnskii slovar.* T. 2. *N–Priiat.* Naukova dumka [in Ukrainian, in Russian].

- Holovashchuk, S. I., Korobchinskaia, L. A., & Pilinskii, N. N. (Ed.). (1969b). *Russko-ukrainskii slovar*. T. 3. *Pro–Ya*. Naukova dumka [in Ukrainian, in Russian].
- Hrinchenko, B. (Ed.). (1908). *Slovar ukrainskoi movy*. Kyiv [in Ukrainian].
- Kieraś, W., Kobyliński, L., Komosińska, D., Nitoń, B., Rudolf, M., Shvedova, M., & Zwierchowska, A. (2023). PAVUK: Polskyi avtomatychnyi vebkorpus ukrainskoi movy. *IPI PAN*. <https://pawuk.ipipan.waw.pl/overview>.
- Kostusiak, N. (2014). Typolohiia rechen iz modalnymy syntaksemamy (na materialii tvoriv T. Shevchenka). *Volyn filolohichna: tekst i kontekst*, 18, 276–286 [in Ukrainian].
- Kostusiak, N. M. (2020). Vyslovlennia virohidnoi modalnosti v suchasnomu politychnomu dyskursi: ranzhuvannia ta osoblyvosti vyrazhenja. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst*, 29, 20–32 [in Ukrainian].
- Krymskyi, A., & Jefremov, S. (1924). *Rosiisko-ukrainskyi akademichnyj slovnyk*. <https://r2u.org.ua/> [in Ukrainian, in Russian].
- Kulish, P. (2015). Zapiski o Yuzhnoi Rusi. U P. Kulish, *Povne zibrannia tvoriv*. T. 3. *Naukovi pratsi. Publitsystyka* (s. 5–214). Krytyka.
- Malorossiiska pesni, *izdannyya M. Maksymovichem*. (1827). V Typografii Avhusta Semena pri Imperatorskoi Mediko-Khirurh. Akademii.
- NeprOSTi lysty. <https://www.facebook.com/people/НепрOSTі-листі/100063583959661>.
- Nimchuk, V. V. (1966). Pershyi velykyi slovnyk ukrainskoi movy Pavla Bileckoho-Nosenka. U P. Bilecky-Nosenko, *Slovyk ukrainskoi movy* (s. 5–37). Naukova dumka [in Ukrainian].
- Palinska, O., & Hentshel, G. (2022). Gerd Hentshel: Regionalnye osobennosti ispolzovaniya ukrainsko-russkoi smeshannoi rechi (surzhika) i vlianiye dialektov: pristavki i predlogi vid/ot. *LingVaria*, 17 (2(34)), 229–253. <https://doi.org/10.12797/lv.17.2022.34.15> [in Russian].
- Pavlovskij, A. (1818). *Grammatika malorossijskago narechija*. Sanktpeterburg .
- Piskunov, F. M. (1882). *Slovar zhyvaho narodnaho, pismennaho i aktovaho yazyka russkikh yuzhan Rossiiskoi i Avstro-Venherskoi imperii*. Tipografia E. Ya. Fedorova.
- Programma dlia ukazaniia osobennosti mestnykh narodnykh gorovor v Yuzhnoi Rossii, po punktam kotoroi zapisany pomeschaemye nizhe materialy. (1877). U *Trudy etnograficheskoi-statisticheskoi ekspedicii v zapadno-russkii krai. Materialy i izsledovaniia, sobrannye d. chl. P. P. Chubinskim* (T. 7, s. 527–600). Peterburg.
- Rudnyckiy, Ya. (1982). *Etymolohichniy slovnyk ukrainskoi movy*. (T. 2). Ottava [in Ukrainian].
- Sevelov, Ju. (2008). Ukrainska mova v pershii polovyni dvadciatoho stolittia (1900–1941): stan i status. U Jurij Sevelov, *Vybrani pratsi*. Kn. I. *Movoznavstvo* (s. 26–279). Vyd. dim “Kyievo-Mohylianska akademiia” [in Ukrainian].
- Shevelov, Yu. (2012). *Narys suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy ta inshi linhvistychni studii (1947–1953)*. Tempora [in Ukrainian].
- Shvedova, M. The General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian (GRAC, uacorp.us): Architecture and Functionality. CEUR Workshop Proceedings. Proceedings of the 4th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems (COLINS 2020). Volume I: Main Conference. Lviv, Ukraine, April 23–24, 2020. Pp. 489–506. <http://ceur-ws.org/Vol-2604/paper36.pdf>.
- Shvedova, M., & von Waldenfels, R. Regional Annotation within GRAC, a Large Reference Corpus of Ukrainian: Issues and Challenges. CEUR Workshop Proceedings. Proceedings of the 5th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems (COLINS 2021). Volume I: Main Conference. Kharkiv, Ukraine, April 22–23, 2021. Pp. 32–45. <http://ceur-ws.org/Vol-2870/paper4.pdf>.

- Shynkaruk, V. (2011). Katehoriia modalnosti zi znachennjam vpevnosti — nevpevnosti. *Naukovi zapysky. Filolohichni nauky (movoznavstvo)*, 96 (2), 3–7 [in Ukrainian].
- Slovar malorossiiskich slov, soderzhashchishsia v Eneide, s russkim perevodom. (1842). U *Virgiliieva Eneida, na malorossiiskii yazyk perelozhennaia* (s. 1–32). V universitetskoj tipografii.
- Slovyk movy Shevchenka* (T. 1). (1964). Naukova dumka [in Ukrainian].
- Slovyk synonimiv ukrainskoi movy*. (T. 1). (2001). Naukova dumka [in Ukrainian].
- Slovyk ukrainskoi movy*. T. 4. *I–M*. (1973). Naukova dumka [in Ukrainian].
- STERNENKO. (2023, 12 chervnia). ZSU zvilnyly pershi sela na pivdni. Rosiiany ne viriat u realnist [Video]. <https://www.youtube.com/watch?v=cc8ek8nuSsw>.
- Umanec, M., & Spilka, A. (1893). *Slovar rostisko-ukrainskyi*. Lviv [in Ukrainian, in Russian].
- Ushakov, D. N. (Red.). (1938). *Tolkovy slovar russkogo yazyka*. T. 2. *L–Ojalovet*. Gosudarstvennoe izdatelstvo inostrannykh i nacionalnich slovarei [in Russian].
- Voicehovich, I (1825). *Sobranie slov Malorossiiskago narechiia*. V *Trudy obshchestva liubitelei rossiiskoi slovesnosti pri Imperatorskom Moskovskom Universitete*. T. 3. Sochineniia v proze i stihah (s. 284–326). V Universitetskoj Tipografii.
- Zavodja, A. *Korpus lystiv ukrainciv z Nimechchyny 1942–1943 rr.: dosvid lematyzacii nestandarntnykh tekstiv*. In press [in Ukrainian].
- Zhelekhovskiy, Ye., & Nedil'skiy, S. (1886). *Malorusko-nimecky slovar*. T. 1. *A–O*. Lviv.

Матеріал надійшов 09.08.2023

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)